

Evocări

DUMITRU MATCOVSCHI, UN POET ÎN ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI

Daniela HADÎRCA*, dr. Lidia PRISAC**, dr. Ion Valer XENOFONTOV***

Résumé. Sur la base des archives de l'Académie des Sciences de Moldova est présenté le travail du poète, écrivain en prose, dramaturge, journaliste et traducteur Dumitru Matcovschi (1939-2013). Contrairement aux fichiers personnels de tous les membres de l'Académie des Sciences de Moldova, celui de l'académicien Dumitru Matcovschi est unique en son genre, il est écrit en vers. C'est le choix d'un poète éternel de faire de la poésie même dans les documents essentielles de la bureaucratie.

Mots clés: Dumitru Matcovschi, poète, académicien, Académie des Sciences de Moldavie, renaissance nationale, République de Moldova.

Anchetă personală:

Crez: poziția artistului contează poate mai mult decât artistul;
Păcate: destule, cu unul mă mândresc – în timpul regimului totalitar mi-a fost arestată și dată la cuțit cartea „Descânțece de alb și negru”;

Dureri: luptă omul cu omul și nu întotdeauna învinge;

Limba cea mai limbă: română;

Poetul cel mai poet: M. Eminescu;

Locul cel mai Sfânt: Basarabia;

Cea mai nobilă stare sufletească: dorul;

Veșnicie: Veșnic e numai cuvântul – cel dăruit cu har.

Am încercat să trăiesc în Cuvânt [1, f. 6, 24].

Poetul și scriitorul Dumitru Matcovschi a avut o contribuție substanțială la dezvoltarea literaturii române, una din valorile spirituale supreme ale tuturor românilor și mai ales ale celor din Republica Moldova, supuși mai bine de jumătate de veac unui proces înșelător de moldovenizare. Numele lui Dumitru

* Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan”.

** Institutul Patrimoniului Cultural, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova.

*** Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan”.

Matcovschi ne duce spre amintirea mișcării de renaștere națională a cărei vârf de lance a fost.

Prin acest studiu, bazat pe Dosarul personal al academicianului Dumitru Matcovschi, aflat în cadrul Arhivei Științifice Centrale a Academiei de Științe a Moldovei, vom prezenta cititorului viața și activitatea lui Dumitru Matcovschi din prima sursă, adică vom încerca să-l portretizăm apelând la o serie de fragmente culese din autobiografia și dosarul personal al acestuia [1].

Dumitru Matcovschi s-a născut la 20 octombrie 1939, în satul Vadul-Rașcov, județul Soroca. Cu referire la data nașterii, scria: „m-am născut când au vrut să mă nasc părinții mei” [1, f. 5]. Provenea dintr-o familie de țărani-plugari, Matcovschi Leon și Eudochia care „au muncit la pământ toată viața și au crescut cinci copii...” [1, f. 5]. Când au venit sovieticii în 1940 și ulterior în 1944, aceștia „nu au plecat în România cu frații și surorile dimpreună”, ci au ales să trăiască „frumoși în naivitatea lor... la Mărgioară, cu nevoile și păcatele lor”. „Cu apele Nistrului au plâns, cu apele Nistrului au tremurat și zile mai zile au așteptat...” [1, f. 5].

Școala, poetul și scriitorul, a absolvit-o în satul natal. Ulterior, între anii 1956 și 1961 a devenit student la Facultatea de Istorie și Filologie a Universității de Stat din Chișinău, specialitatea învățător de limbă și literatură. A lucrat învățător „doar în lunile de practică” [1, f. 5]. La anul cinci de facultate a fost invitat în calitate de colaborator literar la ziarul, pe vremuri, „Moldova socialistă”.

Activitatea scriitoricească de redacție însă i-a fost întreruptă de serviciul militar pe care l-a îndeplinit în orașul Kaliningrad între anii 1962 și 1964. Acolo, potrivit propriilor afirmații, a „absolvit cursurile de ofițer-artilerist” și a „scris poeme soldățești” [1, f. 5]. De altfel, în perioada stagiului militar, în anul 1963, poetul a debutat cu placheta de versuri „Maci în rouă” [3].

După doi ani „de cătănie”, s-a reîntors, în calitate de lucrător literar și șef de secție cultură și literatură, la același ziar, „Moldova socialistă”, iar din 1966 până în 1970 a fost redactor-adjunct al săptămânalului „Cultura”. După patru ani de activitate a fost eliberat din funcție deoarece creația-i „nu corespundea postului pe care-l ocupa” [1, f. 5].

La scurt timp însă a fost angajat la editura „Lumina”, apoi a devenit colaborator literar la revista „Nistru”, unde „au urmat opt ani de muncă cerșită” [1, f. 5], timp în care a scris cinci romane și câteva volume de versuri, inclusiv piese montate la teatrul „A.S. Pușkin” (astăzi, „Mihai Eminescu”) din Chișinău. Creația teatrală a lui Dumitru Matcovschi se remarcă prin arta dialogului și a replicii, a sugestiei figurative și arhitectonicii, a auto-exprimării personajelor etc.

În anul 1988 a fost confirmat drept redactor-șef al revistei „Nistru”, denumită, ulterior, „Basarabia”, cea mai prestigioasă revistă pe vremuri [1, f. 7]. Pe marginea acestei reviste a desfășurat o fructuoasă activitate de trezire a conștiinței naționale a populației și de integrare a literaturii din Moldova sovietică în spațiul general românesc. Cu referire la revistă, scriitorul Paul Goma spunea:

redactată de Dumitru Matcovschi, „Basarabia”, este cea mai bună revistă românească la ora actuală [5].

Publicația patronată de Dumitru Matcovschi readucea literatura română la ea acasă, valorificând procesul literar interbelic și permițând publicarea articolelor de istorie națională, cultură și sociologie. În calitate de redactor-șef, Dumitru Matcovschi, găsea sponsori și promova revista în timpuri deloc ușoare.

Activitatea sa publicistică, inclusiv cu rubrici în ziarele „Cultura” sau „Literatura și arta”, s-a desfășurat sub „semnul slujirii adevărului, curajului civic și al implicării în problemele realităților social-economice de la sfârșitul anilor 1980” [1, f. 7]. Scriitorul s-a încadrat intransigent „în lupta pentru oficializarea limbii române, revenirii la grafia latină și la simbolurile naționale” [1, f. 7].

Tot atunci, Dumitru Matcovschi s-a implicat activ în politică, devenind din mai 1989 până în iunie 1991 deputat în Sovietul Suprem al URSS. Acțiunile de alegere în calitate de deputat s-au soldat, după spusele poetului, cu trecerea sa „prin moarte” [1, f. 5]. La doar trei zile, 17 mai 1989, după învingerea lui Gheorghe Lavranciuc, șeful Securității RSSM, la alegerile pentru funcția de deputat al poporului din URSS, Dumitru Matcovschi a fost accidentat [1, f. 5].

În legătură cu acest fapt au fost lansate mai multe ipoteze care conchid că asupra scriitorului s-ar fi săvârșit o tentativă de asasinat. Ipoteza, însă nu a fost demonstrată nici până astăzi. În iunie 2013, când Dumitru Matcovschi era internat în spital și diagnosticat cu un proces expansiv de tumoare cerebrală de etiologie post-traumatică, medicii afirmau că boala s-ar fi datorat accidentului prin care a trecut poetul la sfârșitul anilor 1980 [8].

Revenind la perioada mișcării de renaștere națională, urmează să punctăm că poetul a fost printre primii care a avut curajul să facă o revizuire a activității sale din perioada sovietică, atunci când „se cântau ode” regimului. Condamnându-se pentru activitatea de altădată, Dumitru Matcovschi și-a reformulat crezul cetățenesc și misiunea poetică [10, p. 70]. Poetul își vedea menirea de-a fi un tribun și luptător consecvent pentru schimbarea lucrurilor în spațiul strămoșesc, de-a fi crainic al adevărului. Acesta scria:

„Sunt vinovat, Moldovă-mamă,
Sunt vinovat că ani de-a rândul
Mi-a fost de nu știu cine teamă
Și nu ți-am preacinstit cuvântul,
Și obiceiul, și durerea,
Și sărbătoarea, și lumina,
Și taina dorului, și mierea
Pe care-o aduna albina;
Sunt vinovat, și rău îmi pare,
Că versul prea mi-a fost de odă,
De osana, de înălțare,
Cum poruncise Despot-Vodă...”[5].

În anii redeșteptării naționale, Dumitru Matcovschi s-a impus printr-un neastâmpăr creator și accentuat spirit militant [2], fapt care i-a adus numeroase neplăceri. De exemplu, placheta de poezii „Descântece de alb și negru”, publicată în 1989, a fost supusă cenzurii.

În pofida tuturor impedimentelor, activitatea acestuia în anii 1990 este foarte productivă. Scrie „Soarele cel Mare” (1989), „Imne și blesteme” (1991), „Floare Basarabie” (1992, București), „Al țării fiu” (1993), „Of” (1993), „Capul și sabia” (1993, București), „Vad” (1998), „Veșnica teamă” (2001). Scriitorul a devenit un mesager al dorului: dor de viață și patrie, de neam și de grai, de casă părintească și strămoși, de femeie și natură, de adevăr și dreptate, de bine și frumos, de omenie și demnitate. În aceste poezii dorul se înnegurează la față, se îmbracă în armura unui adevărat luptător civic, devine apostol al ideilor naționale și rapsod al pătimirii neamului. Inima poetului suferă în fața crudului destin național și al inechităților [5]. Opera lui Dumitru Matcovschi aduce un omagiu de pietate marilor înaintași, valorilor morale și spirituale perene. Temele persistente în arta acestuia sunt: dragostea, responsabilitatea, datoria, lupta dintre bine și rău, dintre frumos și urât, sentimentul acut al trecerii timpului. Aspecte fundamentale ale poeziei sale se regăsesc în volumele de poezii: „Patria, poetul și balada” (1981), „Tu, dragostea mea” (1987), „Măria sa poetul” (1987), „Soarele cel mic” (1990) etc. [1, f. 8].

Totodată, autorul evocă imnic Patria, baștina, casa părintească, limba maternă, pledează pentru pace și lumină, pentru adevăr și frumos, pentru puritatea morală a contemporanului. Întreaga operă a lui Dumitru Matcovschi, în special cea lirică, a fost străbătută de minunata și batjocorita lui *Dulcinee* [4]. – Iaitmotivul „Basarabia”, adânc deplânsă în poemul omonim:

„Trecută prin foc și prin sabie,
furată, trădată mereu,
ești floare de dor, Basarabie,
ești lacrima neamului meu”.

Pentru a o „alinta” poetul dezmiarda pământul natal ca pe o „mărgioară”, ceea ce comportă un caracter simbolistic, deoarece face referire atât la așezarea geografică a Basarabiei, la istoria acesteia, cât și la faptul că „marginile au fost întotdeauna frumoase”. În același timp poetul se culpabiliza pentru soarta *mărgioarei sale*: „Tu, numai tu, poete, ești vinovat de toate”!

Ultima carte de versuri și eseuri elaborată în perioada în care poetul era internat în spital (a reușit să o vadă!), în primăvara anului 2013, are titlu de „Poeme în genunchi” [7]. Așa cum a dorit autorul, cartea a fost lecturată de criticul literar, poetul, traducătorul și redactorul Tudor Palladi. Concepția artistică a lucrării a fost realizată de designerul Vitaliu Pogolșa. Lucrarea a fost finanțată de banii proprii a doctorului în politologie Constantin Manolache. Manuscrisul

volumului au fost predat spre păstrare, la 21 decembrie 2018, Muzeului Național de Literatură „Mihail Kogălniceanu” (director Vasile Malanețchi).

În domeniul publicisticii Dumitru Matcovschi a țintuit la stâlpul infamiei toți „neionii” și răufăcătorii Moldovei, demascând și acuzând „maladiile și metehnele” societății, criticând și dezaprobând starea literaturii contemporane [1, f. 20v].

În anii 1970–1980 piesele lui Dumitru Matcovschi erau montate pe scenele teatrelor „A.S. Pușkin” și „Luceafărul”. Creațiile sale: „Președintele” (1975), „Cântec de leagăn pentru bunici” (1977), „Tata” (1979), „Pomul vieții” (1980), „Abecedarul”, „Troiața” (1984) aduceau pe scenă personaje din viața reală, cu grija pentru destinele plaiului natal, pentru continuitatea spirituală și morală a neamului, pentru triumful adevărului în toate sferile vieții. Spectacolele erau un adevărat succes, deoarece în procesul de montare era implicat și compozitorul Ion Aldea Teodorovici, care compunea muzica pe versurile poetului [1, f. 7, 20].

În calitate de dramaturg, piesele cărui la început au fost montate de Veniamin Apostol și Ilarion Stihii, Dumitru Matcovschi a sondat trecutul istoric al poporului român. Piesele „Ioan Vodă cel Cumplit”, „Bastarzii” (2005) și drama neoclasică „Preafrumoasa moarte” (2006) se raportează la trecutul contemporan, acțiunea petrecându-se în Basarabia după cel de-al Doilea Război Mondial, când omul pământului era confundat cu vita de la plug, iar adevărul era călcat în picioare.

Ținând seama de calitățile sale de militant al valorilor naționale și de munca asiduă depusă în domeniul scriitoricesc, la 12 decembrie 1995, Asociația Oamenilor de Știință, Cultură și Artă din Republica Moldova decidea să-i confere lui Dumitru Matcovschi titlu de academician la specialitatea „Literatura română”, iar la 27 decembrie 1995 prezidiul Academiei de Științe a Moldovei aproba candidatura acestuia [1, f. 7].

În legătură cu acordarea titlului de academician, într-o caracteristică semnată de Aureliu Scobioală se menționa: „crezul estetic al poetului se asociază celui civic, neliniștile pentru frumusețea cuvântului ce exprimă adevărul îmbinându-se organic cu neliniștile pentru tot ce tulbură frumusețea morală a omului, echilibrul naturii, pacea și dominarea binelui”.

În calitate de academician, D. Matcovschi a avut o activitate dinamică. În cele câteva rapoarte de activitate surprinse în dosar, acesta menționa: „A fost un an jubiliar pentru mine (2009). Mai greu adică” [1, f. 31] sau „Am muncit ca în anii cei buni... am publicat multe, multe, multe articole de ziar, nu le-am publicat însă pentru darea de seamă și nu voi face trimitere la ele” [1, f. 19], „am avut emisiuni radiofonice, televizate, întâlniri cu cititorii mei, în școli, în colectivele de muncă, nu știu câte, nu le-am numărat, eu nu trăiesc și nu scriu după plan...” [1, f. 31].

Nu rareori D. Matcovschi se întreba: „care e statutul meu în Academiei? Nu e ca și a lui Druță, Doga?” La care tot el răspundea: „am trăit, am luptat – și pentru viață, dar și pentru cuvânt, am scris până la extenuare, cum am socotit de cuviință, nu ca să-mi dau seama, ca să fiu, aici și acum” [1, f. 24].

Cei care și-l amintesc pe academicianul Dumitru Matcovschi la ședințele Academiei de Științe a Moldovei țin minte replicile sale tăioase și discursurile sale filipice la adresa inechităților din societate.

După ce se retrăsese din viața politică, în rapoartele sale se desprinde adesea o notă de tristețe și amărăciune. Cu referire la activitatea de zi cu zi, academicianul D. Matcovschi scria: „Omul de artă, omul de cultură, omul de știință dintotdeauna n-a avut ore precise de muncă. Nu am nici eu. În primul rând din cauza sănătății, dar și din cauza unui anume specific al profesiei mele de credință: muncesc, scriu, creez, nu întotdeauna când vreau, ci doar când pot. Nu mi planific ziua, știu că voi fi numai și numai la masa de scris, nu mai am timp de pierdut, muncesc zi și noapte, ca un osândit, o fac însă din convingere, din plăcere, dar și din datorie. Avem obligațiuni, dacă nu în fața instanțelor, în fața Celui de Sus” [1, f. 21].

Tot despre activitatea zilnică, Dumitru Matcovschi însera următoarele:

„Ziua mea de muncă începe la masa de scris

și tot aici sfârșește.

N-aș fi fost membru al Academiei, tot așa începea.

Unde public, unde sunt republicat nu știu,

știu ce scriu, cum scriu, când scriu” [1, f. 30].

Poetul-academician este autorul versurilor imnului Academiei de Științe a Moldovei „Akademia”, iar muzica aparține compozitorului dr. hab. Teodor Zgureanu. Simbolul oficial al forului științific a fost aprobat la 6 septembrie 2005 [9].

D. Matcovschi alături de profesorul Vladimir Potlog și colegii promoției anului 1961 ai Facultății de Istorie și Filologie a Universității de Stat din Chișinău la monumentul lui Mihai Eminescu. *Arhiva familiei Potlog.*

Membri Academiei de Științe a Moldovei purtând fracul de membru al forului științific suprem din Republica Moldova (la Sesiunea Jubiliară 60 ani de la fondarea Academiei de Științe a Moldovei și lansarea cărții „Academia de Științe a Moldovei – istorie și contemporaneitate”.

De la stânga la dreapta: M.c. Ch. Stratievschi, acad. D. Matcovschi, acad. A. Eșanu, m.c. D. Moldovanu și D. Drajnev, 2006. Foto: Vladimir Colos. Muzeul Științei al AȘM. Fond foto. Cota arhivistică: 00119d

Dumitru Matcovschi este unicul membru titular al Academiei de Științe a Moldovei care și-a prezentat realizările în rapoarte sub formă de versuri:

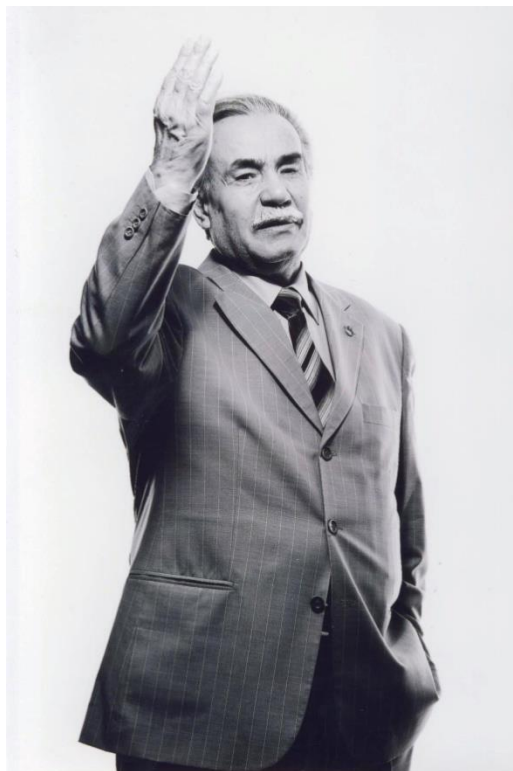
„A fost un an jubiliar pentru mine..!
Munca de fiecare zi pentru mine este lege,
să fie așadar și pentru ceilalți colegi de breaslă...
scrisul ține de har, nu există zi să nu mă aplec asupra hârtiei,
niciodată însă nu am numărat paginile, cuvintele, cărțile scrise,
știu că sunt multe, foarte multe...” [1, f. 27].

În raportul pe anul 2011, poetul scria: „a fost poate cel mai bun an dintre ultimele douăzeci pentru mine, cel mai rodnic. Au văzut lumina zilei două volume de versuri...” [1, f. 37].

În semn de apreciere a contribuțiilor academicianului la dezvoltarea culturii naționale a fost publicat volumul „Dumitru Matcovschi – poet și om al cetății”,

colecție de articole, studii, poeme realizate de domnia sa, dar și de colegii săi de breaslă. Volumul face parte din colecția „Personalități notorii”, editat la prestigioasa Editură „Știința” [6].

Acad. Dumitru Matcovschi, cercetătorul care prezenta rapoartele de activitate științifică în formă poetică. Muzeul Științei al AȘM.
Fond foto. Cota arhivistică: 00533

Un ultim aspect pe care dorim să-l amintim în încheierea acestei scurte evocări este acela privitor la distincții. În autobiografia sa D. Matcovschi scria: „Ordine, medalii nu-mi place să port: în anii de grea pomină le-am așteptat, nu mi s-au dat; în anii de după «revoluție» nu le mai aștept, le refuz... Premii: multe (pentru dramaturgie și proză, cântece)...” [1, f. 5-6].

Tot despre distincții, D. Matcovschi scria: „multe, nu le duc contul, pe unele le-am refuzat, pe altele le-am acceptat; dintre toate două rămân să-mi întregescă biografia: Scriitor al Poporului (octombrie, 1989) și Premiul de Stat al Republicii Moldova pentru volumul „Soarele cel Mare” (1990)” [1, f. 4].

Pe lângă cele amintite de academician a fost, inclusiv, laureat a numeroase premii din țară și de peste hotare: «За трудовое отличие» (1986), Medalia „Mihai Eminescu” (1998, România), Ordinul „Steaua României” cu grad de

comandor (2000), „Ordinul Republicii” (1996) [1, f. 16], cavaler al ordinului „Meritul Cultural” în grad de mare ofițer (2011, România), Premiul Național (2011) [1, f. 35].

În privința familiei, Dumitru Matcovschi scria: „sunt căsătorit, filolog soția, filologi copiii” [1, f. 5].

Activitatea lui Dumitru Matcovschi în Academia de Științe a Moldovei trebuie racordată și reevaluată la fenomenul de epocă, care lejer poate fi definit drept fenomenul „Matcovschi”. Este o dimensiune ancorată la valorile perene ale unui spațiu sacral – aflat perimetrul sensibilităților și tensiunilor –, ale renașterii naționale în domeniul culturii, ale spiritului critic față de acerbitățile timpului. E poetul cu talent și caracter, cel care a suferit, răbufnit și punctat. Academicianul Dumitru Matcovschi a fost un nonconformist nu doar în lumea oamenilor din domeniul literaturii, ci și în cea din perimetrul comunității științifice. În domeniul creației literare s-a comportat ca un academician, iar în cadrul Academia de Științe a Moldovei s-a comportat ca un poet.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Arhiva Centrală a Academiei de Științe a Moldovei. Dosar personal Dumitru Matcovschi. Fond 8303, Dos. 29, 41 f.
2. Eliza Botezatu, *Scriitorul în timp. Configurarea unei formule artistice*, În: Akademos, nr. 3 (14), octombrie 2009, p. 12.
3. Ion Ciocanu, *Poezia și dramele vieții. Soarele și amara lumină a lui*, În: Dreptul la critică, Chișinău, 1990.
4. Theodor Codreanu, *Un Don Quijote basarabean*, În: Akademos, nr. 3. (14), octombrie 2009, p. 6.
5. Mihai Dolgan, *Dumitru Matcovschi – un poet pătimaș al dorului*, În: Akademos, nr. 3(14), octombrie 2009, pp. 21-22.
6. *Dumitru Matcovschi – poet și om al cetății* /Colecția „Personalități Notorii”, Chișinău, Editura Știința, 2009, 327 p.
7. Dumitru Matcovschi, *Poeme în genunchi. Versuri, eseuri*, Chișinău, Tipografia Centrală, 2013, 262 p.
8. Iurie Sanduța, *Dosarul asasinării lui Matcovschi*, În: <https://www.zdg.md/editia-print/investigatii/dosarul-asasinarii-lui-matcovschi> (accesat 10.05.2019).
9. *Simbolurile naționale ale Republicii Moldova* / Resp. de ed.: Constantin Manolache; coord. și red. șt.: Silviu Andrieș-Tabac, Chișinău, Institutul de Studii Enciclopedice (Tipogr. „Bons Offices” SRL), 2011, pp. 496-499.
10. Victoria Vântu, *Deideologizarea discursului liric în poezia basarabeană șaizecistă*, În: Limba Română, nr. 9-10, anul XXIII, 2013.

Note de lectură